

zijom ekološke svijesti higijena čovjekovog življenja dobiva novu dimenziju. Novi duh u arhitekturi uvažava tendencije biourbanizma, a suvremena znanost ih potvrđuje ukazujući na nužnost uspostavljanja harmonije čovjeka i prirode. Grad u takvom odnosu predstavlja medij povratka iskonskom i sudbinskom skladu čovjeka sa samim sobom.

Julijana Pavlović

Ivan Kuvačić

OBUZDANA UTOPIJA

Naprijed, Zagreb, 1986.

Knjigu *Obuzdana utopija* tvori deset tekstova koji su većinom ranije objavljeni u časopisima *Kulturni radnik*, *Revija za sociologiju*, *Filozofska istraživanja* i dr, a tekst »Ideologija srednje klase« uzet je iz Kuvačićeve knjige *Sukobi*, koja je objavljena u Razlogovoj biblioteci 1972. godine. Uvjetno rečeno, tri područja istraživanja, često međusobno povezana, dominiraju u knjizi; to su, prvo, problemi socioloških teorija, znanstvenih paradigmi, različitih pristupa proučavanju društva kao osnovnog predmeta sociologije, zatim, to su problemi socijalne stratifikacije Zapada i Istoka, sa naglaskom na istraživanja specifičnosti socijalističkih društava, njihove strukture i razvojnih procesa, i konačno, to su problemi jugoslavenskog društva, njegovih određenja i karakteristika. Većina tema u knjizi karakteristična je za Kuvačićev rad uopće, a ključni teorijski problemi iz knjiga *Marksizam i funkcionalizam* i *Znanost i društvo* ovdje se dalje razrađuju, nadopunjuju i sučeljavaju sa novim aspektima,

proizašlim iz situacije društva osamdesetih godina.

»Nova situacija« i nove društvene teorije, njihove kategorije i pojmovi, razlikuju se od teorija i pojmova koji su prevladavali u društvenim znanostima do kraja šezdesetih. Pitanje o karakteru te različitosti donosi već prvi tekst »Teorija i društvena promjena«, a obilježava i većinu ostalih. Kuhnov pojam naučne paradigme Kuvačić upotrebljava suprotstavljajući se pozitivističkom pristupu, ukazujući na značaj invencije, mašte i nepredvidivosti, diskontinuiteta nasuprot isključivoj kumulativnosti i želji za apsolutnim kvantificiranjem. Tako i na pojam »Marxova paradigma« treba gledati u svjetlu Kuvačićevog naglašavanja aspekta nastajanja, proizvodnje paradigme, u svjetlu značaja koji tada dobijaju pojmovi diskontinuiteta i promjene, utopijskog i nepredvidivog. Jasno je da se ne radi o striktnom »uklapanju« Marxove misli u Kuhnovu definiciju naučne paradigme, jer bi takvo »obuhvaćanje« pojmom paradigme značilo i njeno obuzdavanje.

Društvene teorije osamdesetih godina karakterizira opadanje interesa za globalni pristup i s tim povezano napuštanje utopijskih vizija budućnosti (str. 16). Svjedoci smo mnogih koncepcija dualističke strukture suvremenih društava. Analizirajući uzroke nastanka i karakteristike nekih suvremenih dualističkih teorija (Gorz, Bahro, Habermas), Kuvačić, potaknut pitanjem odnosa teorije i društvene promjene, a ističući odnos prema utopijskome kao ključnu razliku paradigme, traženja novih puteva i stanja »normalne nauke«, zaključuje kako »tvrdnja da je 'Habermasova paradigma' potisnula 'Marxovu paradigmu' nije znanstveno zasnovana, nego je izraz političkih i ideoloških

promjena koje su nastupile osamdesetih godina« (str. 23).

Među problemima pristupa, metode proučavanja društva, uloge socijalne teorije, koji su za Kuvačića veoma važni, Marxova filozofija zauzima značajno mjesto. O tome svjedoče i tekstovi koji slijede, »O Marxovom pristupu proučavanju društvene strukture«, »Marksizam i ljudske potrebe« a tekst na kraju knjige posvećen je »oscilacijama pristupa u proučavanju suvremenog društva«. Mnogi teoretičari nisu kod Marxa razumjeli razliku između metode, apstraktnog modela analize koji služi kao heuristički princip i neposredne analize konkretne društvene situacije. Iz toga proizlaze mnoge kritike i dijeljenja Marxa na »sociološkog« i »filozofskog«, »ekonomskog« i »filozofskog« ili slično, pri čemu autor navodi kao primjer Dahrendorfa i Nikolausa. Razmatrajući prigovore prikladnosti Marxove teorije proučavanjima suvremenog društva, koji se odnose na kritiku Marxove radne teorije vrijednosti, Kuvačić, sa otvorenošću prema svim promjenama u strukturi suvremenog društva, primjenjujući globalni pristup, dakle ne izdvajajući samo razvijene zemlje, pokazuje da je još uvijek bogaćenje jednih uvjetovano siromašanjem drugih, dakle da kategorija eksploatacije nije nimalo zastarjela.

Mnogi teoretičari uočili su važnost ljudskih potreba u procesu proizvodnje društva (Smith, Marx). Polazeći od Marxove kritike političke ekonomije, suprotstavljajući se stavu koji bogaćenje ljudskih potreba smješta kao ukras u daleku budućnost, autor propituje problem potreba, njihovog kvantiteta ali i kvaliteta, nametnutosti kao i autentičnosti. Aktualizaciju Marxove kritike »proizvodnje radi proizvodnje«, pokušaj govora o bitno

drukčijem načinu života, uviđanje destruktivnosti postojećeg trenda »efektivne potražnje«, Kuvačić pronalazi u odnosu ekološkog i feminističkog pokreta i ljudskih potreba, odnosno u zahtjevima i potrebama koje ti pokreti postavljaju. Tekst o potrebama, kao i onaj »o pojmovima čast, dostojanstvo, građanska prava u svjetlu suodnošenja ljudskog i institucionalnog« dotiču se teme koja, provlačeći se i kroz druge knjige, čini neizostavnu komponentu Kuvačićevog rada. To je odnos čovjeka i sistema, čija se paradigmatičko-metodološka dimenzija pojavljuje i u diskusijama o odnosu spontaniteta i organizacije, pokreta i poretka. Bilo da se radi o pristupu i »stajalištu« ili o konkretnim primjerima, u svim tim temama prisutna je autorova podrška traženju vlastitog, ljudskog uporišta, pokušajima suprotstavljanja svemoćnoj državnoj, partijskoj, birokratskoj organizaciji, kao i svim nastojanjima koja se trude oko vraćanja ljudskog dostojanstva čovjeku u vrijeme i u društvu u kojem je čovjek samootuđeno i ugnjeteno biće.

Ljudske potrebe bitne su za još jedan sklop pitanja i problema koji autora intrigiraju; to su specifičnosti i karakteristike socijalističkih društava. Na pitanje o »zagonetki« Staljinove vladavine, o podršci širih slojeva stanovništva uz sav teror koji je bio prisutan, nije moguće odgovoriti bez uviđanja činjenice da je tadašnji Staljinov sistem morao zadovoljavati potrebe velikog broja ljudi. Zato je potrebno promatrati položaj ruskih seljaka koji su se naglo iz prethistorije našli na pragu industrijske civilizacije, i čija su djeca koristila dotad neviđene prednosti. Život u gradovima, pristupačnost školskog sistema i socijalna mobilnost veoma su važni zbog toga što svjedoče o socijal-

noj promociji onih slojeva koji su tako, zadovoljavajući potrebe, upravo činili potporu sistemu koji se učvrstio. Analiza društvenih slojeva u socijalističkim društvima, kao i rasprava o »orijentalnom despotizmu«, pomaže Kuvačiću da rasvijetli probleme koji se pojavljuju u socijalističkim društvima. Kritika Wittfogela, koja uz neosporne sličnosti naglašava i bitne razlike između današnjih totalitarnih sistema i »hidrauličkih despotija« prošlosti, kao i traženje socijalnih osnova privrednog zastoja u socijalističkim zemljama, ukazuje nam na one faktore koji su ključni i određujući za strukturu i obilježja socijalističkih društava. Reprodukcijska moć umjesto profita, specifičnost sudonošenja plaća i tržišta, formiranje vladajućih slojeva kojima je učvršćenje i reprodukcija vlasti osnovni cilj, partijska hijerarhija kao »kičma« vlasti i ostali faktori koje Kuvačić analizira tvore bitne odrednice i za analizu našeg društva, pošto zbog dominantnosti političke sfere kod nas može biti vrlo instruktivna analiza socijalne strukture Sovjetskog Saveza i ostalih socijalističkih zemalja. Kao što je kategorija društvene promjene bila ključna u diskusiji o različitim paradigmama i teorijama društva, a pojam srednje klase i društvena slojevitost uopće u karakterizaciji socijalističkih i kapitalističkih društava, tako se pojam »birokratskog nacionalizma« pojavljuje kao bitan u analizi jugoslavenskog društva. U situaciji u kojoj se mogućnost manipuliranja nacionalnim nalazi zajedno sa procesom poistovjećenja linije vlasti i uprave sa linijom uspona i etabliranja nove vladajuće klase (str. 130), postaje

jasno zašto će se o pojmu »birokratskog nacionalizma« morati više govoriti u sociološkim istraživanjima jugoslavenskog društva.

Nakon čitanja ovih deset instruktivnih, i sociološki vrlo inspirativnih tekstova, nameće se pitanje: zašto su oni obuhvaćeni naslovom »Obuzdana utopija«? Eksplicitno bavljenje naslovom ne nalazi se nigdje osim dijelom u prvom tekstu, međutim vrijednost utopijskog kao pozicija i pristup problemu nalazi se i propituje u svim tekstovima, kao uostalom u cijelom dosadašnjem Kuvačićevom radu. Ostaje međutim i dalje potreba da se procesi koji su doveli do obuzdavanja utopije preciznije odrede u posebnom tekstu ili knjizi. Jedno od mogućih plodnih mjesta za takvu temu je i diskusija koja se vodi oko »novih društvenih pokreta«, zbog čijeg postojanja mnogi teoretičari govore o »obnovi utopijskih energija«. Iako su neki od tih pokreta našli svoje mjesto u ovoj knjizi, njen naslov i dalekosežnost problema zahtijevaju problematiziranje procesa i subjekata »obnove utopijskih energija« kao i procesa i subjekata obuzdavanja istih. O značaju te teme govori i točna Kuvačićeva dijagnoza stanja u suvremenim društvenim teorijama. Naime, ta »obnova«, čiji su akteri novi društveni pokreti, zbiva se u vrijeme »napuštanja utopijskih vizija« u društvenoj teoriji osamdesetih godina. Kuvačićeva intencija, prisutna u knjizi, pokazuje da se i ovim primjerom sociologu zapravo otvara novi teren za istraživanje, i kao takva djeluje poticajno.

Benjamin Perasović